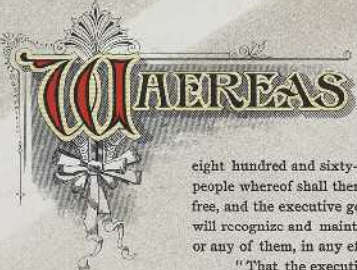

Emancipation Proclamation

on the Twenty-second day of September, in the year of our Lord one thousand eight hundred and sixty-two, a Proclamation was issued by the President of the United States, containing among other things the following, to-wit:

"That on the first day of January, in the year of our Lord one thousand eight hundred and sixty-three, all persons held as slaves within any State, or designated part of a State, the people whereof shall then be in rebellion against the United States, shall be then, thenceforward and forever free, and the executive government of the United States, including the military and naval authority thereof, will recognize and maintain the freedom of such persons, and will do no act or acts to repress such persons, or any of them, in any efforts they may make for their actual freedom.

"That the executive will, on the first day of January aforesaid, by proclamation, designate the States and parts of States, if any, in which the people thereof respectively shall then be in rebellion against the United States, and the fact that any State, or the people thereof, shall on that day be in good faith represented in the Congress of the United States by members chosen thereto at elections wherein a majority of the qualified voters of such State shall have participated, shall, in the absence of strong countervailing testimony, be deemed conclusive evidence that such State and the people thereof are not then in rebellion against the United States."

Now, therefore, I, ABRAHAM LINCOLN, President of the United States, by virtue of the power in me vested as Commander-in-Chief of the Army and Navy of the United States in time of actual armed rebellion against the authority and government of the United States, and as a fit and necessary war measure for suppressing said rebellion, do, on this first day of January, in the year of our Lord one thousand eight hundred and sixty-three, and in accordance with my purpose so to do, publicly proclaim for the full period of one hundred days from the day the first above mentioned order, and designate as the States and parts of States wherein the people thereof respectively are this day in rebellion against the United States, the following, to-wit:

ARKANSAS, TEXAS, LOUISIANA (except the parishes of St. Bernard, Plaquemines, Jefferson, St. John, St. Charles, St. James, Ascension, Assumption, Terre Bonne, Lafourche, St. Mary, St. Martin, and Orleans, including the city of New Orleans), MISSISSIPPI, ALABAMA, FLORIDA, GEORGIA, SOUTH CAROLINA, NORTH CAROLINA and VIRGINIA (except the forty-eight counties designated as West Virginia, and also the counties of Berkley, Accomac, Northampton, Elizabeth City, York, Princess Ann and Norfolk, including the cities of Norfolk and Portsmouth), and which excepted parts are, for the present, left precisely as if this Proclamation were not issued.

And by virtue of the power and for the purpose aforesaid, I do order and declare that all persons held as slaves within said designated States and parts of States are and henceforward shall be free; and that the executive government of the United States, including the military and naval authorities thereof, will recognize and maintain the freedom of said persons.

And I hereby enjoin upon the people so declared to be free, to abstain from all violence, unless in necessary self-defence, and I recommend to them that in all cases, when allowed, they labor faithfully for reasonable wages.

And I further declare and make known that such persons of suitable condition, will be received into the armed service of the United States to garrison forts, positions, stations and other places, and to man vessels of all sorts in said service.

And upon this act, sincerely believed to be an act of justice, warranted by the Constitution, upon military necessity, I invoke the considerate judgment of mankind, and the gracious favor of Almighty God.

In testimony whereof, I have hereunto set my name, and caused the seal of the United States to be affixed.

Done at the City of Washington, this first day of January, in the year of our Lord one thousand eight hundred and sixty-three, and of the Independence of the United States the eighty-seventh.

William H. Seward
Secretary of State.

By the President:
A. Lincoln

A KÜLÖNLEGES INTÉZMÉNY

AZ AMERIKAI RABSZOLGASÁG TÖRTÉNETE

■ A rabszolgaság története az észak-amerikai brit gyarmatokon 1619-ben kezdődött, amikor egy holland hajóból 20 fekete rabszolgát partra tettek a virginiai Jamestownban.

■ A rabszolgaság intézményét hagyományosan a déli területek sajátjának szokás tekinteni, ám az Új-Angliát kezdetben benépesítő puritánok is kívánatosnak tartották a feketék rabszolgaságban tartását, noha északon arányát és az abszolút számokat tekintve többségben voltak a szabad feketék.

■ Ez a szabadság azonban nem jelentett egyenlőséget: a feketékkel szembeni vallási, faji és társadalmi előítéletek miatt a szabad feketék is számos diszkriminatív intézkedéssel voltak kénytelenek együtt élni, kezdve a fekete-fehér házasság (sőt szexuális kapcsolat) tiltásától a fegyverviselési engedély korlátozásáig.

Lincoln Emancipációs
proklamációja

A „szolgaság” intézménye nem volt ismeretlen egyes brit amerikai gyarmatokon: az ún. szerződéses szolgák, azaz szegény fehér britek, akik nem tudták fizetni az Amerikába utazás és az ottani új élet kezdésének költségeit, több évre elkötelezték magukat, hogy munkával törlesztik az előleget, majd a vállalt idő letöltése után szabad emberként új egzisztenciát teremthettek. Az Észak-Amerikába ke-

korán monokultúrák alakultak ki nagy részben a kedvező éghajlat miatt, és a dohányföldéken vagy a rizsföldéken dolgozóknak nem volt szükségük különösebb szakértelemre, elég volt, ha a birtok tulajdonosa vagy a gazdatiszt rendelkezett ezzel. Másrészt az olcsó munkaerőt biztosító szerződéses szolgák egy idő múlva felszabadultak és különböző követelésekkel léptek fel. Földéhségük miatt ismételten összeütkö-

rült feketék döntő része azonban rabszolgaként érkezett a gyarmatokra, bár azok gazdasági életében kezdetben csekély szerepet játszottak, mivel a szabad farmerek tulajdonában lévő és általában művelt kisbirtokok jellemezték a korabeli (mező)gazdaságot.

A RABSZOLGATARTÁS KÉRDÉSE

Az ún. északi és déli brit gyarmatok gazdasági és társadalmi fejlődése azonban távolról sem párhuzamos pályán haladt. Az északi – gyakorlatilag északkeleti – gyarmatokon az önálló farmer kisbirtokok mellett megjelent a kézműipar, a halászat és a kereskedelem is, és ez a gazdasági szerkezet aránylag képzett munkaerőt kívánt. Délen ellenben

zésbe kerültek a bennszülött indiánokkal, akik fegyveres visszavágásának a déli társadalmi elit is célpontjává vált. Ellenük irányult az. ún. Bacon-felkelés Virginiában 1676-ban, amelynek egyik nyugtalanító aspektusa a vezető rétegek szempontjából a szerződéses szolgák és a rabszolgák közötti érdekszövetség volt. Ezt követően, részben az ekkor szerzett tapasztalatok miatt, egyre inkább eltűntek a szerződéses szolgák, viszont megugrott a fekete rabszolgák száma: míg 1671-ben a helyi lakosság mindössze 5 százalékát alkották, addig 1715-re már közel egynegyedét, 1756-ra pedig már 40 százalékát!

A rabszolgaság tényleges bástyája a gyarmati korban Dél-Karolina volt, ahol az 1720-as években kétszer annyi fekete rabszolga élt, mint fehér ember.

Általánosságban: a rabszolgotartás kérdésében az áttörés a 18. században ment végbe az észak-amerikai brit gyarmatokon: szűk háromnegyed évszázad alatt, 1714 és 1790 között a fekete rabszolgák száma 60 ezerről 697 ezerre nőtt. A fehér rabszolga-kereskedők egyes nyugat-afrikai törzsfőnökökkel karöltve rendkívüli haszonnal exportáltak rabszolgákat a déli gyarmatokra még úgy is, hogy a hírheft atlanti-óceáni utak során sokszor a rabszolgának szánt szerencsétlenek közel fele meghalt a rettenetes körülmények következtében.

A megérkezés után aztán többnyire aukciókon bocsátották áruba az átkelest túlélő rabszolgákat, akiket előtte általában feltápláltak és különböző trükkökkel eltüntették (vagy legalábbis megpróbálták eltüntetni) testi hibáikat vagy akár kezdődő betegségeiket. Természetesen a fiatal, izmos férfiak és a jó egészségben lévő nők voltak a legdrágábbak; az utóbbiakat alkalmanként egyszerűen azért vásárolták meg jövőendő gazdáik, hogy minél több gyermeket szüljenek. A rabszolgák többsége egyébként kisbirtokokra került. A 18. században Észak-Amerikában

nem léteztek olyan jellegű ültetvények, mint amilyenek megszokottak voltak például Brazíliában vagy Kubában, akár több száz rabszolgával.

A birtokrendszerben és az egyes birtokokon alkalmazott rabszolgák számában aránylag drámai változás következett be a 18. század végén, a 19. század legelején. Az angol ipari forradalom technológiai újításokkal új iparágakat teremtett, illetve óriási mértékben megnövelte a keresletet egyes nyersanyagok iránt. Ilyen volt többek között a gyapot, amelynek feldolgozására egész térségek specializálódtak,

közöttük Lancashire Nagy-Britanniában vagy Lyon és környéke Franciaországban. Az első amerikai gyapotbálát 1784-ben indították útnak Liverpoolba, ám a tulajdonképpeni változás jó másfél évtizeddel később következett be, miután Eli Whitney 1794-ben szabadalmaztatta a gyapotszálak gépi úton történő elválasztását lehetővé tevő berendezését, a cotton gint. (A legenda szerint Whitney onnan kapta az ötletet, hogy látta, egy macska miként foszt meg tollaitól egy tyúkot.)

1810-ben már az Egyesült Államok volt Nagy-Britannia első számú gyapotellátója, míg 1860-ban a volt anyaországban feldolgozott ezermillió font súlyú gyapot 92 százaléka az amerikai Délről származott. A gyapot „királysága” áldás és egyben átok is volt a gyapottermelőkre nézve. Áldás abból a szempontból, hogy a gyapot biztos bevételi forrást jelentett bő fél évszázadon keresztül, és a termelése rendkívül nyereséges volt, ami részben cáfolat azokra az elképzelésekre, amelyek szerint a Dél gazdaságilag félig-meddig a csőd szélén táncolt. Ugyanakkor átok is volt a gyapot monokultúrája: elkényelmesítette a déli gazdálkodókat,

akik nem fordítottak kellő figyelmet az újításokra – mai szóval: az innovációra –, és a gyapottermelés tartósította a rabszolgaság intézményét, amelyről az alapító atyák nagy része (köztük a rabszolgákkal rendelkező George Washington és James Madison is) úgy gondolta, hogy idővel magától el fog tűnni az Egyesült Államokból. Madison tévedése abban rejlett, hogy úgy vélte, a rabszolgamunka nem kifizetődő, ám ez a helyzet a cotton gin feltalálásával gyökeresen megváltozott.

Az 1787-es alkotmány nem tesz említést rabszolgákról, mindössze két helyen utal rájuk közvetetten. Az 1. cikkely 2. paragrafusában a képviselőtről szólva leszögezi, hogy az egyes államokat megillető szövetségi kongresszusi képviselői helyek kiszámolásánál a szabad emberek számához hozzá kell adni „minden egyéb személy számának háromötödét”. A 9. paragrafus pedig kimondja: „Olyan személyek bevándorlását vagy behozatalát, akiket a jelenlegi tagállamok alkalmasnak találnak a bebocsátásra, a Kongresszus az 1808. év előtt nem tiltja meg.” Ám amikor a Kongresszus a határidő lejártával megtiltotta a rabszolgák behozatalát, az általános várakozással ellentétben nem csökkent a rabszolgák száma, sőt meredeken emelkedett, így 1860-ra nagyjából négy millió fekete rabszolga élt és dolgozott a rabszolgotartást engedélyező 15 tagállamban.

A gyapotültetvények megjelenésével és elterjedésével a déli államok lényegében megtartották a korábbi társadalmi szerkezetet. A polgárháborút megelőző évben készült felmérések szerint a rabszolgák kétharmada dolgozott 20 főnél kevesebb rabszolgát foglalkoztató tulajdonosnál, 20 százalékuk pedig olyan helyen, ahol egyedüli rabszolga volt, és mindössze 14 százalékukat alkalmazták olyan ültetvényeken, ahol számuk meghaladta az ötszázat. A tipikus déli földtulajdonos továbbra is a kisbirtokos farmer maradt: minden nagyobb ültetvényre nagyjából tíz kisebb farm jutott.

A RABSZOLGASÁG MEGÍTÉLÉSE

Első hallásra talán paradoxonnak tűnik, de a rabszolgák élete – általánosságban – elviselhetőbb volt a nagy ültetvényeken, mint a családi gazdaságokban, ahol gyakorlatilag egymás mellett dolgoztak gazdáikkal, és sokszor

együtt is éltek a tulajdonos családjával. A helyzetük annyiban nevezhető hátrányosnak, hogy egyedül voltak, sokszor elszakították őket a családjuktól, ha egy időre rendelkeztek is ilyenekkel. A nagyobb ültetvényeken élők azonban jobb eséllyel maradtak együtt a családjukkal; a munka után közösséget alkothattak a szállásaikon, több alkalmuk volt a magánéletre; bizonyos fokú kulturális identitást tarthattak fenn dalaikkal és szóbeli hagyományok útján továbbadott történeteikkel, továbbá vallási közösségeik is homogénebbek voltak. Viszont a „nagy házban” dolgozók (kocsisok, szobalányok, dajkák stb.) sora sokkal jobb volt, mint a földeken verejtékező társaiké.

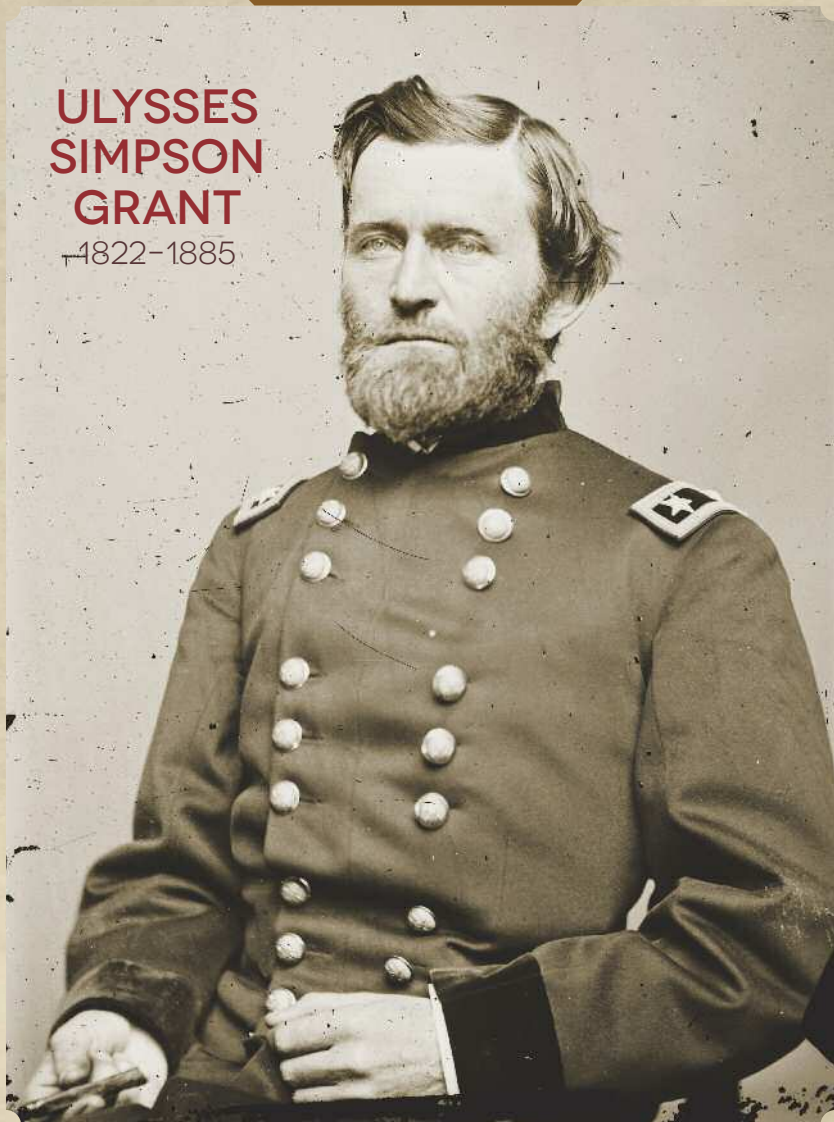
A történeti irodalomban a polgárháború előtti (ante-bellum) rabszolgaság megítélése egészen bizarr végletek között mozog. Ulrich B. Phillips a 20. század elején egyenesen jótékony hatásúnak írta le az észak-amerikai rabszolgaságot (*American Negro Slavery*, 1918), szerinte az Egyesült Államokba került feketék kiszakadtak az afrikai „barbarizmusból”, és a civilizáció útjára léptek, egyebek mellett a megkeresztelésük által. A másik véglelet Stanley

Elkins képviseli, aki a *Slavery: A Study of American Institutional and Intellectual Life* (1959) című művében párhuzamot vont az észak-amerikai rabszolgotartás és a náci koncentrációs táborok között. A populáris művek közül Margaret Mitchell *Elfújta a szél* című műve – elsősorban az abból készült filmváltozat – fest idilli képet az ültetvényeséletéről s azon belül a „nagy házban” szolgáló feketék sorsáról, míg ellenpárja az abolicionista (felszabadításpárti) „programkönyv”, Harriet Beecher Stowe *Tamás bátya kunyhója* (*Uncle Tom's Cabin*). Az afroamerikai közösségekben belül a közelmúltban és napjainkban is az egyik legnagyobb sértés, ha valakit „Tamás bátyának” (Uncle Tom) neveznek, azaz olyannak, aki szívesen együttműködik a fehérekkel.

A valóságban nagyon nehéz utólag megállapítani, hogy a fekete rabszolgáknak ténylegesen milyen volt a viszonyuk a gazdáikkal. Egyrészt nagyon kevés lázadás történt; a jellemző inkább egyfajta sztrájk volt a jobb munkakörülményekért. Az egyetlen számottevőnek nevezhető felkelés Nat Turner nevéhez fűződik, de az 1831-ben Virginiában kirobbant megmozdu-

ULYSSES SIMPSON GRANT

†1822–1885

Az Egyesült Államok 18. elnöke (1869–1877) a polgárháború egyik legsikeresebb és leghíresebb hadvezére volt. A West Point Katonai Akadémia elvégzése után (1843) különböző alacsonyabb beosztásokban szolgált a hadseregben, és részt vett az 1846–1848 közötti Mexikó elleni háborúban. Az 1850-es években visszatért a polgári életbe, több foglalkozásban is kipróbálta magát, de sok sikert egyikben sem ért el. A polgárháború kitörése után az Unió hadseregének egyik főtisztjeként az első hadi sikereit 1862. februárban érte el, s ekkor hívta fel magára Abraham Lincoln figyelmét is. A fordulópontot katonai karrierjében az 1863. július elején a nyugati fronton, Vicksburgnál aratott győzelme hozta el, amely megnyitotta az utat a Mississippi deltája és a Konföderáció egyik bástyája, Louisiana legfontosabb kikötővárosa, New Orleans irányába.

1864 tavaszán a keleti front uniós főparancsnoka lett; a Robert E. Lee vezette déli erők elleni folyamatos, mindkét oldalon hatalmas vérvesztéssel járó támadásokkal felőrölték az ellenfél védekezését. A háború után az Abraham Lincoln meggyilkolása miatt az elnöki székbe került, széles körben népszerűtlen Andrew Johnsont követte a Fehér Házban. A várakozásokkal ellentétben a sikeres hadvezér az Egyesült Államok egyik legsikeresebb elnöke lett: hivatali idejét közéleti válságok, korrupciós esetek, nepotizmus, valamint a kor egyik legmélyebb gazdasági válsága (1873-ban) jellemezte. Visszavonulása után viszont nagy sikerű önéletrajzt írt *Personal Memoirs* címmel.

Hadseregbeli ellenfelei az elnöknel azzal próbálták lejáratni, hogy Grant túlzottan szereti az alkoholt – ami igaz is volt. A legenda szerint Lincoln mindössze azt kérdezte, hogy Grant milyen márkájú whiskyt iszik, mert szeretne abból küldeni a többi tábornokának is, akik lehet, hogy távol tartották magukat az italtól, de nem is nyertek túl sok csatát.

lást hamar leverték és vezetőit halállal büntették (William Styron *Nat Turner vallomása* című regénye tette ismertté szélesebb körben az esetet). A rabszolgák szervezett, nagyobb tömegeket felsorakozató megmozdulásait számos tényező akadályozta, köztük az észak-amerikai rabszolgotartás alapvetően paternalisztikus jellege, a nagy távolságok, a rossz úthálózat, az aránylag humanus bánásmód, mindenekelőtt az ún. határállamokban (a Dél alapvetően két részre volt osztható: az ún. „Mély-Délre” és a régió északi részén található határállamokra), továbbá az a sokszor elfelejtett realitás, hogy sok feketének természetes állapotnak tűnt a rabszolgaság, amelybe beleszületett és amelyben felnőtt.

Az is egyértelmű, hogy az írástudatlanság nem könnyítette meg a feketék szervezkedését – több déli államban is törvény tiltotta a feketék oktatását. Nyilvánvaló, hogy a rabszolgasorsba való beletörődés nem volt általános jelenség: a polgárháború éveiben 185 000 fekete csatlakozott az Unió hadseregéhez, többségében rabszolgák. A feketék társadalmi tagozódását tovább árnyalta az, hogy a nagyjából negyedmillió felszabadított fekete személyes szabadsága dacára szegregált körülmények között élt Délen a polgárháború előtt, így némileg előrevetítve a két bőrszínnek az Egyesült Államokban az 1950-es évekig törvényes elválasztását.

Az ellenállás leghatékonyabb formája a szökés volt. A „földalatti vasútnak” elnevezett rendszeren keresztül évente 2-3 ezer rabszolga tudott eljutni az ún. szabad államokba vagy jobb esetben Kanadába, ugyanis az 1850-es kompromisszumként ismertté vált törvénycsomag egyik eleme szövetségi joghatóság alá helyezte a szökött rabszolgákat, akiket mint „tulajdöntárgyakat” vissza kellett szolgáltatni a tulajdonosaiknak, ellenkező esetben büntetés várt a törvény megszegőjére (*Fugitive Slave Act*). Ugyanakkor az 1810-es évek végén lehetővé tett repatriálással kevesen éltek: a James Monroe elnök (1817–1825) után elnevezett Monrovia fővárossal létrehozott Libéria nem volt vonzó a szabad feketék számára, és történetek olyan esetek is, hogy a rabszolgák a felszabadítás és sok esetben az adott tagállamból való kiutasítás ellenére is inkább maradtak gazdáik tulajdonában.

A kiutasításra rendszerint azért került sor, mert a fehérek – közülük is elsősorban a rabszolgával nem rendelkező

szegények – tartottak a feketék egyenlőségétől. A rabszolgaságot engedélyező tagállamok hatmilliós fehér lakosságából 1850-ben mindössze 347 000 fő rendelkezett rabszolgával. A fehérek és a feketék közötti egyenlőséget egyébként nem csupán Délen utasította el a döntő többség. Északon, az ún. szabad államokban is számosan hittek a fehérek felsőbbrendűségében, vagy legalábbis abban, hogy a két „faj” soha nem lesz egyenlő, egyebek mellett az eltérő törvényi és kulturális hagyományok miatt. Ez utóbbiak közé tartozott – mások mellett – Abraham Lincoln is.

AZ ABOLICIONISTA MOZGALOM

A rabszolgaság eltörlését célzó mozgalom az 1770-es években erősödött meg a Brit Birodalomban, elsősorban William Wilberforce vezetése alatt, de a mozgalomnak olyan más, korabeli és a későbbi időkben is közismert tagjai voltak, mint például az angol porcelánmanufaktúra megalapítója, Josiah Wedgwood. A rabszolgatartás miatt az észak-amerikai gyarmatokon is sokan érezték erkölcsi aggályokat. Thomas Jefferson a *Függetlenségi nyilatkozat* eredeti fogalmazványában elítélte a rabszolgaságot, bár a végleges szövegből kikerültek az effajta kitételek. Ugyanakkor a *Függetlenségi nyilatkozat* megszületésével szinte egy időben az északi – immár – államok egymás után kezdték tiltani a rabszolgaságot a területükön: elsőként Vermont iktatta törvénybe a tiltást 1777-ben. Az 1787-es alkotmány kikerülte a kényes kérdést, s mindössze arra hatalmazta fel a Kongresszust, hogy húsz év elteltével korlátozza a rabszolgák behozatalát, amire aztán sor is került.

A következő évtizedek politikai küzdelmei részben azzal teltek el, hogy a Kongresszus megpróbált egyensúlyozni a déli rabszolgatartó és az északi „szabad” államok között. Klasszikus példaként az ún. Missouri-kompromisszumot (1820) lehet említeni, amelyben a szövetségi törvényhozás egyrészt megtiltotta a rabszolgaságot az 1803-as Louisiana-vásárlás (*Louisiana Purchase*) északi területén (nagyjából a Mississippi és a Sziklás-hegység között fekvő, a Mexikói-öböltől a kanadai határig terjedő területen), másrészt a rabszolgaságot engedélyező Missouri ügy vette fel a tagállamok sorába, hogy egyben a Massachusettsból

kihasított Maine államot is az Unió tagállamává emelte, így a Szenátusban – ahol minden tagállam 2-2 szenátorral képviselteti magát – megmaradt a „döntetlen” a két fél között. A Missouri-kompromisszum első pontját a Dred Scott kontra Sanford ügyben a Legfelsőbb Bíróság 1857-ben érvénytelenné nyilvánította, mert a Kongresszus jogellenesen tiltotta meg egyfajta „tulajdon” birtoklását az Egyesült Államok egy adott régiójában.

Bő negyedszázad múlva ismét a területi terjeszkedés miatt került előtérbe a rabszolgasági jogi szabályozása. Az 1846–48-as amerikai–mexikói háború után az Egyesült Államok óriási területeket szerzett délnyugaton (a mai Kalifornia, Arizona, Új-Mexikó és Utah államok teljes területét, továbbá más mai tagállamok kisebb részeit). Többfajta megoldási lehetőség merült fel: egyfelől a Missouri-kompromisszum által a Louisiana-vásárlás területét a 36° 30' szélességi kör mentén kettéosztó vonal meghosszabbítása a Csendes-óceánig, másfelől a Wilmot-provizóriumként ismertté vált javaslat szerint a rabszolgaság tiltása az összes megszerzett területen. A végeredmény ismét egy kompromisszum volt 1850-ben, amely többek közt Kaliforniában tiltotta a rabszolgaságot, és az egyéb újonnan szerzett területeken gyakorlatilag a „telepes szuverenitás” (*squatter sovereignty / popular sovereignty*) elvét vezette be, azaz a helyben élők népszavazással döntheték el a kérdést. Továbbá megtiltották a rabszolga-kereskedelmet Washington D. C.-ben, hiszen nem használt a „szabadság földje” hírnevének, hogy az ország fővárosában nyilvánosan rabszolgákat adnak-vesznek mint közönséges használati tárgyakat.

A „véglegesnek” tekintett kompromisszum pontosan négy évig maradt érvényben, amikor Kansasban az ügyről döntő népszavazáson nagyarányú csalásokra derült fény, és egyfajta polgárháború tört ki, melynek egyik leghírhedtebb alakja John Brown volt, aki a családtagjaiból és másokból szervezett bandájával terrorista eszközökkel, a gyilkosságoktól sem visszariadva, rettegésben tartotta az állam rabszolgaspárti lakosait. Természetesen a másik oldal sem riadt vissza a szélsőséges erőszaktól. A „vérző Kansasban” történetek ízelítőt adtak abból, hogy az elszabadult indulatok milyen következményekkel járhatnak. Az alkotmányjogi vitában a polgárháború előtti utolsó szót a Dred Scott-ügyben már

UNIÓS HADVEZÉREK

GEORGE BRINTON MCCLELLAN

1826–1885

A polgárháború egyik legellentmondásosabb tábornoka. 1861 augusztusában nevezték ki az ún. Potomac-hadsereg vezetőjének. Aprólékos tervezése és széles körű stratégiai ismeretei (valamint alacsony növése) miatt megkapta a „Little Mac – the Young Napoleon” becenevet. A francia tábornokkal szemben azonban kínosan kerülte a kockázatokot, és az általában túlerőben lévő uniós csapatokkal is többnyire kerülte az összeütközést a Konföderáció erőivel. (Egy ízben, amikor Abraham Lincoln meglátogatta a fronton, és az egyik kísérője elismerően szólt a csapatok nagy létszámáról, az elnök kissé cinikusan megjegyezte: „*Uram, akiket maga itt lát, azok McClellan tábornok testőrségének emberei.*”) Lincoln elnöknek azonban mind bel-, mind külpolitikai okokból katonai sikerekre volt szüksége, így a túlságosan óvatos McClellan fokozatosan a háttérbe szorította, és 1863. augusztusban minden parancsnoki teendő alól felmentette. McClellan 1864-ben demokrata színekben indult az elnökválasztáson, de alulmaradt Abraham Lincolnnal szemben. A háború után még egy hivatalos pozíciót töltött be: 1878–81 között New Jersey demokrata párti kormányzója volt.

PHILIP HENRY SHERIDAN

1831–1888

Sheridan kezdetben ezredesi rangban egy gyalogsági egység élén állt. Ulysses S. Grant az első chattanoogai csatában (1862. június 7–8.) mutatott kiemelkedő teljesítménye alapján figyelt fel rá. 1864 tavaszán Granttel együtt árkerült a keleti frontra, ahol az ún. Potomac-hadsereg lovasságát vezényelte. A pol-

gárháború után a mexikói határ mentén állomásozó amerikai erők parancsnokává nevezték ki, majd 1867-ben a volt Konföderáció területén létrehozott katonai körzetek egyikének (Louisiana és Tennessee) élére került, de túlzottan keménynek tartott intézkedései miatt fél év múlva felmentették állásából.

említett legfelsőbb bírósági döntés mondta ki, amely a Dél utolsó győzelme volt a kérdésben.

MORÁLIS VAGY ALKOTMÁNYOS KÉRDÉS?

A jogi csatározások mellett egyre erősebb társadalmi támogatottsággal rendelkező abolicionista mozgalom tartotta a kérdést a figyelem homlokterében. Szervezetileg és társadalmi hatását tekintve a William Lloyd Garrison és mások alapította American Anti-Slavery Societyt, valamint a társasághoz kapcsolódó *The Liberator* című újságot lehet kiemelni. Az abolicionisták mindenképp előtt erkölcsi alapon követelték a rabszolgaság eltörlését, s arra is rámutattak, hogy a rabszolgaság végső soron még a rabszolgatartók erkölcsét is aláássa, tehát az ő érdekük is a „különleges intézmény” megszüntetése. Az abolicionisták azonban gyenge alkotmányos alapon álltak; Garrison pedig a legtöbb amerikai által már akkor is „szentnek” és „sérthetetlennek” számított alkotmány elleni támadásaival („szövetség a halállal” és „egyezmény a pokollal”) Északon is gyengítette a radikális rabszolgaellenesek ügyét, akik – egyebek mellett – a rabszolgák kompenzáció nélküli azonnal felszabadítását követelték, míg a mérsékeltberek fokozatos felszabadítást és kártalanítást tartottak inkább célravezetőnek.

Nehezítette az abolicionisták követeléseinek megfelelő megoldást az a tény, hogy 1829-től 1861-ig – néhány évtől eltekintve – mindvégig a Demokrata Párt adta az elnököt, márpedig a párt főereje Délen volt. A rabszolgaság kérdése azonban olyan megosztottságot eredményezett a Demokrata Párton belül, hogy 1860-ban egy déli demokrata és egy északi demokrata jelölt is indult az elnökválasztáson, s végül a „nevető harmadik”, Abraham Lincoln nyert. Lincoln azt a nemrég alakult Republikánus Pártot képviselte, amely több korábbi párt, így például a Whig Party és a Free Soil Party egyfajta összeolvadásából keletkezett; az utóbbinak lényegében egyetlen célja az volt, hogy az Unió által az 1840-es és 1850-es években megszerzett új területeken tilos legyen a rabszolgatartás.

Az 1860-as választások felfokozott hangulatban zajlottak. Annak ellenére, hogy Abraham Lincoln nem tartozott a radikális abolicionisták közé, Délen

William Lloyd Garrison

„patás ördögöt” láttak benne, aki a Fehér Házba való esetleges beköltözésének másnapján eltörlő a rabszolgaságot és tönkreteszi a Délt, a déli életformát. A valóság az, hogy Lincoln – a Republikánus Párt tagjainak jó részével együtt – nem hitt a feketék társadalmi egyenlőségében, noha elleneztek a rabszolgaságot. Lincoln számára azonban az igazi kérdést nem maga a rabszolgaság léte vagy nemléte jelentette, hanem az Unió jövője.

Az abolicionisták egyébként még az Unió felbomlását is elfogadták volna, ha ezt az árat kellett volna fizetniük azért, hogy ne éljenek rabszolgatartókkal egy országban. Lincoln a Frederick Douglasszal 1858-ban lefolytatott híres vitáik egyikén jelentette ki, hogy egy „önmagával meghasonlott” ország nem maradhat fenn („*a house divided against itself cannot stand*”). A gondolat nem volt teljesen új: a polgárháború előtti Dél talán legnagyobb formátumú politikusa, John C. Calhoun már évtizedekkel korábban leszögezte, hogy „*nehéz belátni, miként maradhat egy közös unióban két ennyire különböző, egymással szemben ily ellenséges nép*”.

A másik legtöbbet idézett gondolat Lincolntól az újságszerkesztő Horace Greeley-nek 1862-ben küldött levelében tett megjegyzés: egyértelműen kifejtette, hogy ha meg tudja menteni az Uniót úgy, hogy csak a rabszolgák egy

részét szabadítja fel, megteszi; ha úgy tudja megmenteni az Uniót, hogy minden egyes rabszolgát felszabadít, azt is megteszi; és ha csak úgy tudja megmenteni az Uniót, hogy egyetlen rabszolgát sem szabadít fel, azt is meg fogja tenni. Ebben az összefüggésben érdemes felidézni még az 1863. január 1-jén kihirdetett *Emancipációs proklamációt*, amely felszabadította az összes rabszolgát – a „lázadó” államokban, de nem az Unióban maradt négy ún. határállamban! A Calhoun és Lincoln által utalás-szerűen emlegetett szétartó politikai, gazdasági, társadalmi, sőt kulturális fejlődés tűnik a polgárháború legfőbb okának, amelyben a rabszolgaság kérdése óriási szerepet kapott, de az Unió egyben tartása volt a tényleges és minden mást felülíró cél.

A déliek nem várták meg Abraham Lincoln beiktatását; az új elnök az 1860-as évekig a megválasztását követő év március 4-én lépett hivatalba. Dél-Karolina már 1860. december 20-án kimondta kiválását az Unióból; 1861. február 8-án a déli államok egy csoportjának montgomeryi konvenciója átmeneti kormány megalakítását jelentette be, másnap pedig Jefferson Davist megválasztották a Konföderáció elnökének. Végül a 15 rabszolgatartó államból 11 csatlakozott a Konföderációhoz; a nyolc „határállam” közül négy az Unióban maradt. Lincoln alkotmányos dilemma elé került: a kérdés az volt, hogyan léphet fel az Uniót elhagyók ellen, ugyanis az alkotmány nem tiltotta a tagállamok kiválását az Unióból.

A déliek azonban megtették azt a szívességet, hogy megoldják ezt a kérdést, és rögtön a konfliktus kezdetén alkotmányos „öngólt” rúgjanak. A rabszolgaságot ugyanis alkotmánymódosítással lehetett volna „szabályosan” megszüntetni, ehhez a Kongresszus kétharmados többsége, valamint a tagállamok háromnegyedének hozzájárulása kellett volna. A rabszolgatartó államok ellenben ún. blokkoló kisebbséggel rendelkeztek mindkét követelmény esetében. Azzal azonban, hogy 1861. április 12-én a dél-karolinai Charlestonnál található és az Unióhoz tartozó Fort Sumter ellen fegyveres támadást intéztek, kimerítették a „fegyveres lázadás” kritériumát, és Abraham Lincoln immár joggal hivatkozhatott arra, hogy az elnök feladata a törvénytelen ségek elleni fellépés és a törvényes rend helyreállítása.

A POLGÁRHÁBORÚ MENETE

Visszatekintve, a Konföderációnak nem volt esélye a fegyveres harc megnyerésére. A közismert mondás szerint a háborúk nem a csatatereken dőlnek el, hanem a hátszágban. Az Unió minden anyagi mutatót tekintve messze a Konföderáció előtt járt, a megtermelt bruttó jövedelemtől (GDP) és a két ország területének nagyságától kezdve a gazdaság struktúráján és az infrastruktúra fejlettségén át egészen a mobilizálható katonák számáig. A háború elején az Unió hadereje nagyjából másfélszeres túlerőt élvezett, a konfliktus utolsó évében pedig több mint kétszereset: 1865 januárjában 959 ezer katonát szolgált az Unió hadseregében, szemben a konföderációs haderő 445 ezres létszámával. Mindezen tényezők

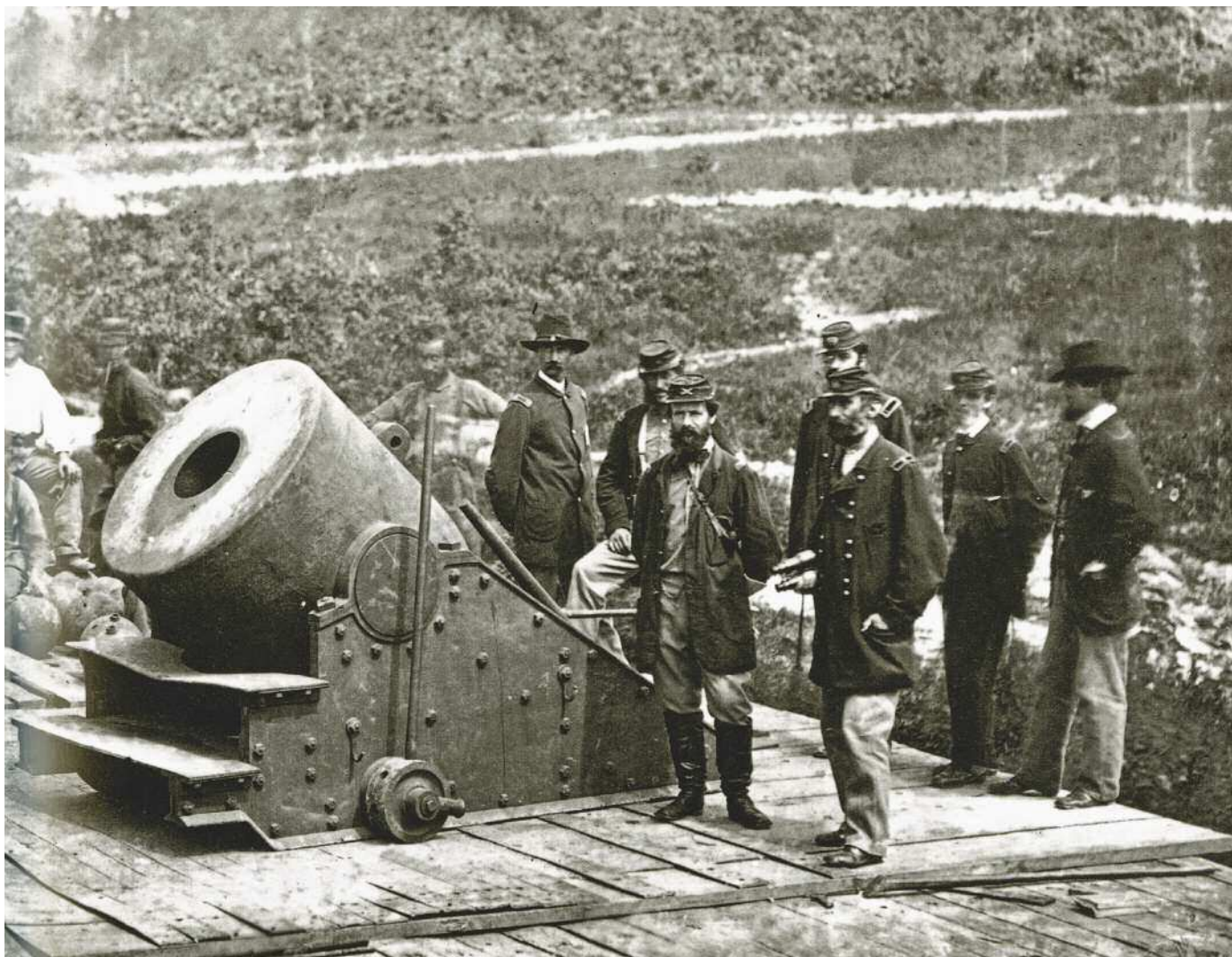
azért is számítottak fokozottabb mértékben az amerikai polgárháború esetében, mert a hadtörténészek általában ezt a háborút tekintik az első igazi „anyagháborúnak”.

A háború első másfél évében a konföderációs csapatok rendre megverték ellenfeleiket – ami főként annak volt köszönhető, hogy tehetségesebb katonai vezetőik voltak ekkor, többek közt Robert E. Lee és Thomas („Stonewall”) Jackson személyében, szemben a sokat bizonytalankodó és túlzottan óvatos uniói katonai vezetőkkel, elsősorban George B. McClellannel. A konföderációs csapatokat gyorsabban mobilizálták, míg Lincolnak sokszor meg kellett küzdenie a sorozással szembeni időnkénti ellenállással, illetve azzal a gyakorlattal, hogy a tehetősebbek helyettes állításával kivonhatták magukat a katonai szolgálat alól. Harmadrészt kezdetben a frontvonal meglehetősen szűk volt, gyakorlatilag a keleti part néhány államára, főleg Virginiára korlátozódott, később azonban megnyílt a

nyugati front is, és Jefferson Davis elkövette azt a hibát, hogy minden talpalatnyi földet védeni próbált ahelyett, hogy ún. súlypontokat képzett volna, ahová a csapatait koncentrálnhatta volna. Minden valószínűség szerint azonban ez sem változtatta volna meg döntően a háború menetét.

A külső körülmények sem kedveztek a Konföderációnak. A fő bevételi forrást jelentő gyapotexport szinte teljesen megszűnt két ok miatt: egyrészt az Unió blokádot vont a déli kikötők köré, másrészt az amerikai gyapotot egyre inkább felváltotta az Indiából és Egyiptomból importált gyapot a brit és francia gyárakban. A „gyapotkirályság” miatt a déliek először abban bíztak, hogy a két európai nagyhatalom melléjük áll és elismeri a Konföderációt. A valóságban voltak is olyan vezető politikusok, elsősorban Londonban, akik reálpolitikai megfontolásból (jobb két kisebb „Egyesült Államok”, mint egy óriási nagy) fontolóra vették ezt az opciót, ám a brit közvélemény

—
A Diktátor nevű mozsárágyú az északiak szolgálatában
—

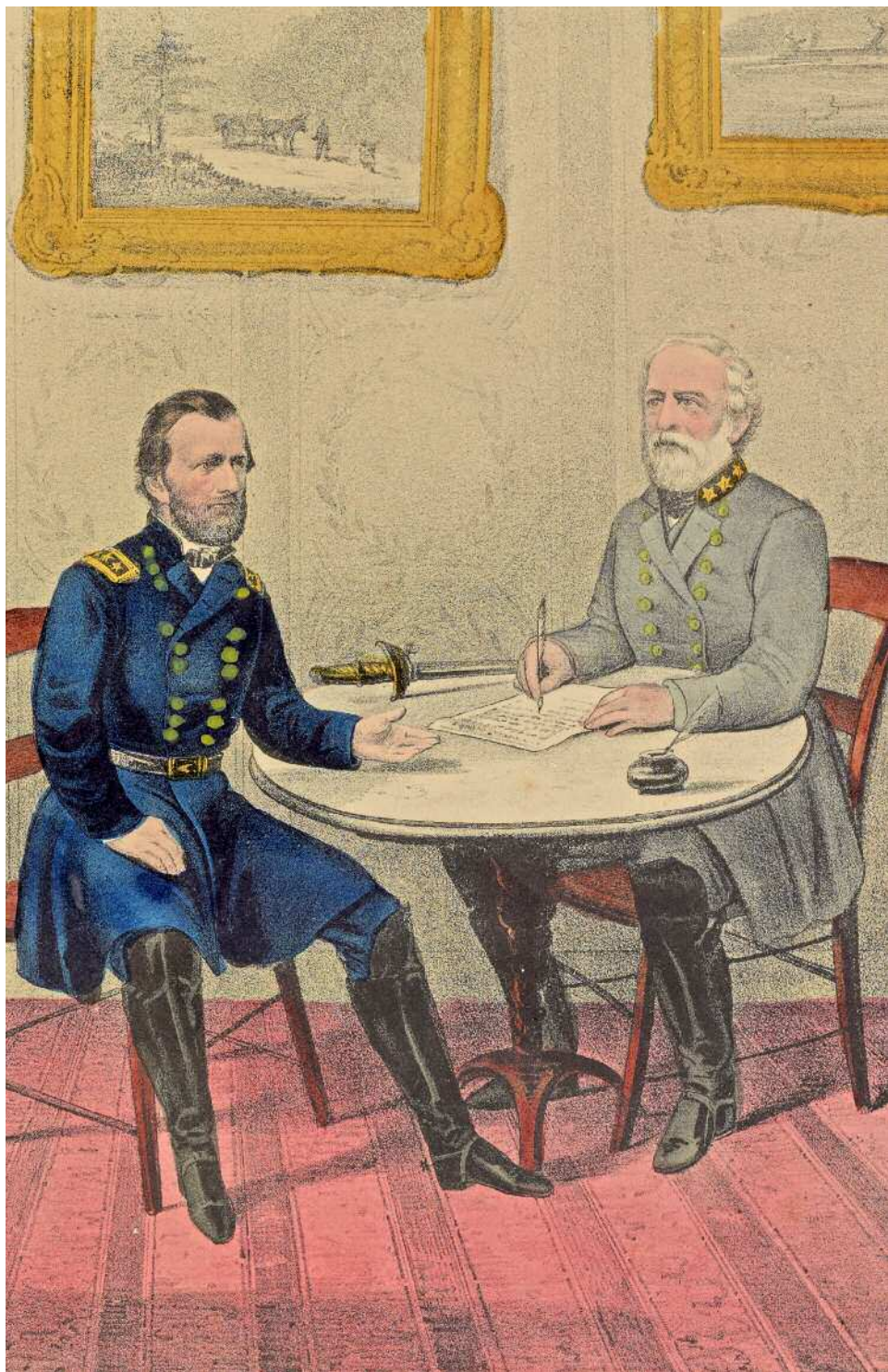
kezdetől fogva az Unió oldalára állt, és az 1862. szeptember 17-i antietami csata után nyilvánvalóvá vált, hogy a kezdeményezés átcsúszik az Unió kezébe, és a Konföderáció végül vesztesként fog kikerülni a küzdelemből.

A konföderációs csapatok uralták a helyzetet az ún. első Bull Run-i csatától (1861. július) a marylandi Antietamnál vívott összecsapásig (1862. szeptember). Ezt követően váltakozó sikerrel küzdöttek a felek, számos csata döntetlen eredménnyel zárult 1863. július elejéig. Amikor azonban az Unió hadseregei Gettysburgnál megállították Robert E. Lee offenzíváját, a hatalmas emberveszteséget a déliek már nem tudták kiheverni. Ezzel egy időben nyugaton Ulysses S. Grant a vickburgi csata megnyerésével megnyitotta az utat a „Mély-Dél” felé, majd az uniós csapatok William T. Sherman vezetésével Georgián keresztül délkelet felé menetelve kettévágták a Konföderációt.

A négyéves háború iszonyú veszteségeket okozott mindkét oldalon: nagyjából 600 ezer ember halt meg vagy a csatatereken, vagy az ott szerzett sebesülések következtében – rendkívül gyakori volt a végtagok amputálása és az utána fellépő vérmérgezés –, valamint a hadifoglyoknak felállított táborokban, amelyekben mindkét oldalon időnként horrorisztikus körülmények uralkodtak, és a járványok szinte mindennaposak voltak ezekben a létesítményekben.

A távlatosan gondolkodó Abraham Lincoln nem kívánta „megbüntetni” a Konföderáció államait, illetve a harcokban részt vevő délieket. A polgárháború talán legvéresebb csataterén, Gettysburgban elmondott beszédében tisztelettel adózott a Konföderáció oldalán harcoló és ott elesett katonák emlékének is, akik az életüket adták egy olyan ügyért, amelyben hittek (elsősorban a tagállamok megerősített jogaiban a szövetségi kormányzattal szemben). Az általa javasolt ún. elnöki rekonstrukciós terv a lehető leggyorsabban kívánta a „lázadó” államokat integrálni az Unióba.

Alkotmányjogilag a legfontosabb lépéseket a „polgárháborús alkotmánykiegészítéseként” is ismert három módosítás jelentette: a rabszolgaság tiltása, a volt rabszolgák állampolgárokká nyilvánítása, valamint a szavazati jog megadása a volt rabszolga férfiaknak. A szövetségi törvénykezéssel szemben azonban az eredeti jogaitak legkésőbb 1877-ben visszakapó korábbi konföderációs államok egymás után hozták a

feketék politikai jogait korlátozó intézkedéseket, valamint a fehér és fekete lakosság elkülönítését (szegregálást) célzó törvényeket az oktatástól kezdve az éttermekig, parkokig, várótermekig, a helyi és távolsági tömegközlekedési eszközökig. Egy 1954-ig hatályban lévő, 1896-os legfelsőbb bírósági rendelkezés (Plessy kontra Ferguson) törvényesnek ismerte el a két „faj” szegregációját, amennyiben egyenlő feltételek álltak rendelkezésükre. A törvény által szente-

Grant és Lee aláírja a fegyverletételt, Appomattox, 1865. április 9.

sített szegregáció ugyan a Brown-esetben (1954) hozott ítélettel megszűnt, a harmonikus együttélés ideje azonban a jelek szerint még mindig nem érkezett el az Egyesült Államokban. A polgárháború sok ember lelkében még mindig tart. ♦